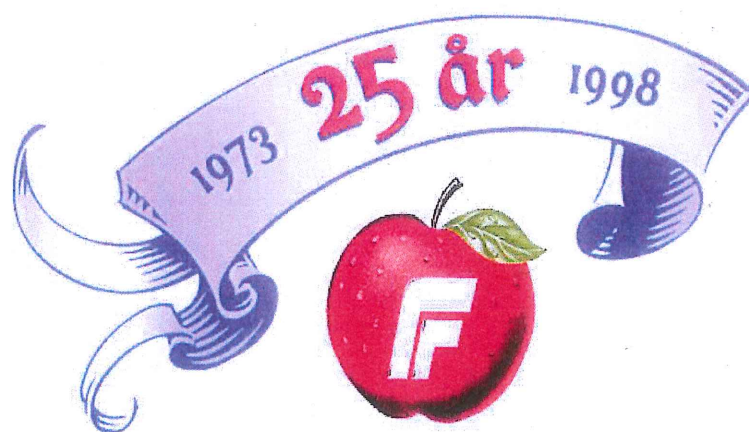

Med vilje til makt - en vandring i Fremskrittspartiets historie

Jan Martin Iversen

– for folk flest!

FREMSKRITTPARTIET

1973 – 1998

JAN MARTIN IVERSEN

INNHOOLD

DEL 1 Side 4

Med vilje til makt - en vandring i Fremskrittspartiets historie

* Anders Langes Parti stiftes * Forløpet * Anders Lange

* Mottakelsen * Valgresultatet * Et trekk i samtiden

* EF-strid og Mogens Glistrup * Noe nytt i norsk politikk

DEL 2 Side 11

Konsolideringsrid

* Carl I. Hagen * Strid i ledelsen * Det første landsmøtet

* Mer uro - og Hagen melder seg ut * Reformpartiet dannes

* Anders Langes borgang * Gjenforening * Hagen vinner frem

* Navneskifter * Formannskifter * Tilbakegang * På banen igjen

DEL 3 Side 18

En maktfaktor i norsk politikk

* Inn på Stortinget igjen * Nedgang - men likevel en maktfaktor

* I vippeposisjon * Aggressiv tone * Kabinettspørsmål

* Budsjettkonflikt * Willochregjeringen går * En ny borgerlig koalisjonsregjering * To gode valg

* Morgang * Ikke stemming for fred * Veien tilbake

DEL 4 Side 27

Noen betraktninger

* Hva er oppnådd? * Sluttord

FORORD

I 1998 feirer Fremskrittspartiet sitt 25 års jubileum, og som et ledd i jubileumsmarkeringene kommer dette skriftet ut.

Mye har skjedd i og med Fremskrittspartiet - og i norsk politikk - i perioden fra 1973 til 1998.

Dette jubileumsskriftet vil, basert på historisk metode, gi en fremstilling av Fremskrittspartiets 25 årige historie.

Skriftet vil, for å nevne noe, sette søkelyset på hvordan partiet ble stiftet, hvordan det utviklet seg, hvem som var sentrale i de ulike periodene, hvordan de interne forholdene var, hvordan man lyktes på den parlamentariske arena og hvorfor det gikk som det gikk i de forskjellige faser i partiets liv.

Jeg håper at leserne vil finne det som er skrevet lærerikt og opplysende, og jeg vil samtidig benytte anledningen til å gratulere Fremskrittspartiet med jubileumet og takke for et godt og hyggelig samarbeid gjennom en årrekke.

Kaurokeino, mars 1998

Jan Martin Iversen

15/3

DEL 1

MED VILJE TIL MAKTTIL EN VANDRING I FREMSKRITTPARTIETS HISTORIE

ANDERS LANGES PARTI STIFTES

Anders Lange har fått sitt høyeste ønske oppfylt. Han har fått seg et parti. Et parti hvor han selv er formann, og navnet er Anders Langes Parti til sterk nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep. Datoen er 8. april 1973.

Stiftelsen fant sted i Saga kino i Oslo. Salen, med plass til 1300 mennesker, hadde vært fullsatt. Noen hadde tatt i bruk trappene som sitteplass, andre hadde lent seg stående mot veggene. Noe stiftelsesmøte i tradisjonell forstand kan vi knapt snakke om. Lange hadde fått sin makt gjennom akkumulasjon og håndopprekning. Ingen mishagyringer - bare bifall - hørtes når han for å stifte et parti krevde å få sitt navn i partinavnet, samt være dets formann.

Den mest eiendommelige partistiftelse i norsk partihistorie er et faktum. Anders Langes Parti til sterk nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep (ALP) ble til som et resultat av den emosjonelle stemningen på møtet. Noen debatt eller votering fant ikke sted.

Anders Lange brukte, under møtet, hele sin agitatoriske kraft i angrepet på det partipolitiske systemet og politikereliten. Han fremstilte landsfaderen Einar Gerhardsen som "verdens mest begavede sosialist, som uten blodutgytelser har tatt fra det norske folk disposisjon, eiendom og disposisjon over eiendom. Skatter dem ihjel. Og ført oss til dette møtet." Likeløst angripes skatte- og avgiftssystemet, trykksystemet, u-hjelpen og det han ynder å fremstille som "statskapitalismen". Han gir klart uttrykk for at mennesket skal være fritt, og ikke på noen som helst måte være underlagt staten.

Talen vekket oppsikt, og blir ivrig kommentert i media i etterkant. VG skriver dagen etter: "I løpet av maratontalen påkalte han (Lange) trampekapp og latter fra den fullosatte kinosalen." Avisen karakteriserte videre talen som en "tordentale" og en "maratontale". Morgenbladet opplyste: "Han (Lange) unnlot heller ikke å komme med voldsomme utfall og hån mot navngitte politikere. Stortingsrepresentantene ble hudfletret." Det to timer lange Sagamøtet fungerte urvilksomt som stimulans for Anders Lange, og det førte til at et fra før av stort ego vokste.

Han hadde nå fått en base hvor de politiske ideer kunne fremføres, og hans håp var å skape rystelser i den sosialdemokratiske orden. Forsøke og stoppe, eller i alle fall bremse, den utvikling Arbeiderpartiet hadde startet, og som Bortenregjeringen i store trekk hadde videreført. Lange var skuffet over kursvalget til Høyre og de andre borgerlige partiene, og han håpet at ALP skulle bli en motvekt til det politiske miljø i sin alminnelighet.

FORLØPET

Nå var ikke partistiftelsen et plutselig innfall fra Langes side. Allerede fra januar 1973 hadde en gruppe på seks til sju mennesker, med Lange i spissen, planlagt å danne et parti. De som hjalp han var de som gikk under betegnelsen "hundeguttene". Og på senhøsten hadde man bestemt at Lange på Sagamøtet, skulle lansere seg selv som formann, samt foreslå ALP som partiets navn. Lange stilte endog ultimatum i dette spørsmålet: Hvis han ikke fikk sitt navn med i partinavnet, og hvis han ikke ble formann, ville han ikke være med på å stifte noe parti.

Beskjedenhet hadde aldri vært noen fremtredende egenskap hos Lange. Selv begrunnet han disse kravene med at han selv ville stå ansvarlig for prosjektet, og at han ville unngå at noen kunne kompromittere partiet. Andre - fiender kan hende - hevdet det skyldtes forfengelighet og maktsyke.

Lange og hundeguttene la også ned en stor innsats i å informere om møtet. De delte ut løpesedler, og satte inn annonser i aviser. I et brev datert 22. mars hadde endog Lange henvendt seg til Kommunaldepartementet for å få svar på noen rent praktiske spørsmål i forbindelse med partistiftelsen:

"Da jeg går svanger med å starte et nytt parti, tør jeg spørre om De vil svare meg, uten bare å sende meg valgloven,

- 1) Kan jeg la meg stille i et annet distrikt enn Akershus?
- 2) Hvor mange underskrifter trengs det til å starte opp?
- 3) Er man eventuelt nødt til for nominasjonens skyld å dele Oslo opp i valgkretser, eller kan et nominasjonsmøte gjelde for hele Oslo?
- 4) Må medlemskonfigen fra underskriftsdeltagerne være innbetalt, før enn vi kan søke om et annet kjendt partinavn?

5) Vil et navn som dette bli akseptert hos dere "Partiet Mindre Skatter og Avgifter"?

Departementet sendte et brev tilbake den 30. mars. Gjennom brevet fikk Lange en avklaring på de spørsmål han hadde fremmet. Når han i sitt brev forespurte om navnet "Partiet Mindre Skatter og Avgifter" ville bli akseptert, og ikke navnet Anders Langes Parti til sterk nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep, som man jo hadde avklart skulle være partiets navn, så hadde det sammenheng med at man ikke ville rope det egentlige navnevalget før på Sagamøtet. Overraskelsesmomentet skulle stå sentralt. Her kan man ane tendenser til taktisk spill, men i denne første fasen skulle likevel ikke det være noe dominerende trekk.

Sagamøtet var altså, i en ikke helt uvesentlig grad, planlagt. Alt baserte seg ikke på tilfeldigheter, selv om de så avgjort var tilstede.

ANDERS LANGE

Anders Sigurd Lange ble født 5. september 1904 på Nordstrand. Langes foreldre ble skilt, og familien flyttet først til Bergen og så til Oslo. Ferdig utdannet som skogsreklener, reiste han til Argentina, der han i en periode på slutten av 1920-tallet arbeidet på en planteskole.

I mellomkrigsiden hadde han vært aktivt medlem i Fedrelandslaget. Og i hele etterkrigsiden hadde han med sin uortodokse og provoserende stil skapt turbulens gjennom artikler og taler i diver-

se fora. I 1973 var Lange 68 år, og en kjent person i norsk samfunnsliv. Og nå kunne han med ett formidle sine politiske tanker gjennom et parti. Det skulle vise seg å gjøre norsk politikk langt mer uforutsigbar, både på kort og lang sikt.

Anders Lange sittende i sin "hovedstol". Han var en forutsetning for at Anders Langes Parti ble stiftet, og for at det så ble et stortingsparti.

MOTTAKELSEN

Mange velgere ønsket en politikk som sto i opposisjon til den tverrpolitiske konsensus. Det kom til uttrykk på ymse vis.

En rekke mennesker meldte seg inn i ALP. Lange mottok brev - av og til flere titalls om dagen - fra sympatisører og støttespillere. De uttrykte sin begeistring for saken, og ville på ulike måter bidra med hjelp. La oss ta med noen eksempler for å illustrere dette. En styrmann fra Trondheim skrev: "Jeg har med dette gledet meg inn i deres parti, da mine politiske synspunkter i det aller vesentligste stemmer overens med deres." En annen formulerte seg slik: "Dersom det blir aktuelt å delta aktivt er jeg også villig til det."

Den støtten som kom - i form av medlemmer og brev - fungerte uavvikende som inspirasjon for

Lange og gruppen rundt ham. Det ble klart for enhver med kjennskap til norsk politikk, at en motreaksjon var i ferd med å bygge seg opp. Det kom først til uttrykk på Sagamøtet, og senere også gjennom andre mønstingsmøter.

Anders Lange mottok verdifull støtte fra "den vanlige mann i gata". Men hvordan var reaksjonen i det etablerte politiske miljøet? Der var den enydig negativ, nærmest fordømmende i form og innhold. Erfarne politikere og store dagsaviserte overgikk hverandre i å ta avstand fra - og advare mot - Anders Lange og ALP. Fire dager etter Sagamøtet skrev VG: "For mennesker med en slik egoistisk holdning til det samfunnet de tilhører, er Anders Lange så avgjort den store profeten, som blir hyllet med klappsalver og tramping."

(...)

Men det er et langt sprang fra å kose seg over ville krafatsatser med brodd mot staten, til å være med på å føre slik tungtale inn i norsk politikk. "Dagbladet fulgte opp dagen etter: "I og for seg er vel ikke Anders Lange noen fare for vårt etablerte demokrati. Men det er klokt å oppfatte Langes uventede renessanse som et truende symptom."

Kåre Willoch trakk i et intervju en historisk parallell: "Anders Lange opptrer uansvarlig. Om det program han fremlegger skulle bli gjennomført, ville det gjenskape meget av den alvorlige sosiale atmosfære fra den tid Anders Lange kjennet så vel fra sin tid i Fedrelandslaget."

Men angrepene fra etablerte politikere og pressemiljøet hadde ikke synlig virkning. Tvert imot kunne det virke som om de fungerte som en mobiliseringsfaktor til fordel for ALP.

VALGRESULTATET

I september 1973 ble ALP et stortingsparti. Ved valget oppnådde det fem prosent av stemmene, og det resulterte i fire representanter: Anders Lange fra Oslo, Erik Gjems-Onstad fra Akershus, Harald Slettebø fra Hordaland og Erling Erland fra Rogaland. Ingen liten prestasjon. Bare det at man klarte å stille lister i alle fylker var oppsiktsvekkende. Nå skyldtes det en kombinasjon av både hardt arbeid og flaks. Men avgjørende var det at det i velgerkorpsset hersket en sympati for det partiet Anders Lange hadde stiftet.

Hva var det som gjorde ALP's inntog på Stortinget mulig? En rekke faktorer gjorde seg gjeldende. Anders Lange var sentral i alle henseender. Uten ham ville ikke et parti blitt stiftet, og det ville i videre forstand, ikke blitt noe stortingsparti. Anders Lange er således hovedforklaringsfaktoren.

Andre faktorer gjorde seg også gjeldende. Både Carl I. Hagen og Arve Lønnum mente at Lange ikke alene kunne ta æren for prestasjonen. I sakens anledning uttalte Lønnum på landsmøtet i 1975: "Likevel fikk vi mange med oss i 1973. Selv om mange vil hevde at dette skyldes Anders Langes innsats alene, er nok ikke dette hele forklaringen. Anders Lange hadde nemlig virket politisk i mange år uten særlig oppslutning. Men i 1973 traff han." Og Lønnum redegjør videre for hva det var Lange traff: "Hvorfor? Han traff en bølge av politisk frustrasjon, båret av utallige mennesker i dette landet som var trette av politikernes løftrubd, av skatteøkning, isredenfor skattelettelser, og av stadig større offentlig dirigering isredenfor større personlig frihet og sjølføderet." Hagen lanserte i et brev til Lange - etter at Lange hadde skrytt av at alle hadde gitt sin stemme til ALP på grunn av ham selv -

denne hypotesen: "Dette er, etter min oppfatning, og som jeg har fortralt deg flere ganger, galt, idet jeg tror at 20 - 30 000 gav A.L.P. sin stemme p.g.a at du ledet det, 30 000 gav sin stemme til A.L.P. i ren protest mot andre partier, 30 000 gav sin stemme fordi de er enig i grunn tankene i partiet og brydde seg ikke om hvem som var i partiets ledelse, og en 10 - 15 000 gav sin stemme til partiet på tross av at du ledet det."

Lønnum og Hagens tankerekker er interessante, spesielt kan vi i denne sammenhengen merke oss Lønnums konklusjoner.

Harald Stettebo ble stortingsrepresentant for ALP i 1973.

ET TREKK I SAMTIDEN

Valget i 1973 var et valg preget av oppbruddsstemning. Arbeiderpartiet gjorde sitt dåligste valg siden mellomkrigstiden. SV fikk 16 mandater. Høyre mistet en betydelig del av sine velgere.

Langes rolle er påpekt, men andre faktorer må, som Lønnum var inne på, også ha gjort seg gjeldende, for Lange hadde jo vært politisk aktiv gjennom en årrekke, uten å ha oppnådd suksess. Hva var det som gjorde at hans politiske tanker nå vant oppslutning? Svaret finner vi i en del samfunns- og politiske utviklingstrekk.

Trekk ved samfunnsutviklingen bidro utvilsomt til å skape grunn for et parti av ALP's størrelse. Den politikken Arbeiderpartiet hadde vært den fremste eksponenten for, og som hadde skapt det samfunnet vi hadde ved inngangen til 1970-årene, var mange fornøyd med, men ikke alle, og nå kom det til uttrykk ved at et anseelig antall velgere - over 100 000 i tallet - støttet et parti til høyre for Høyre. Mange var det som var misfornøyd med skattepolitikken, trygdepolitikken,

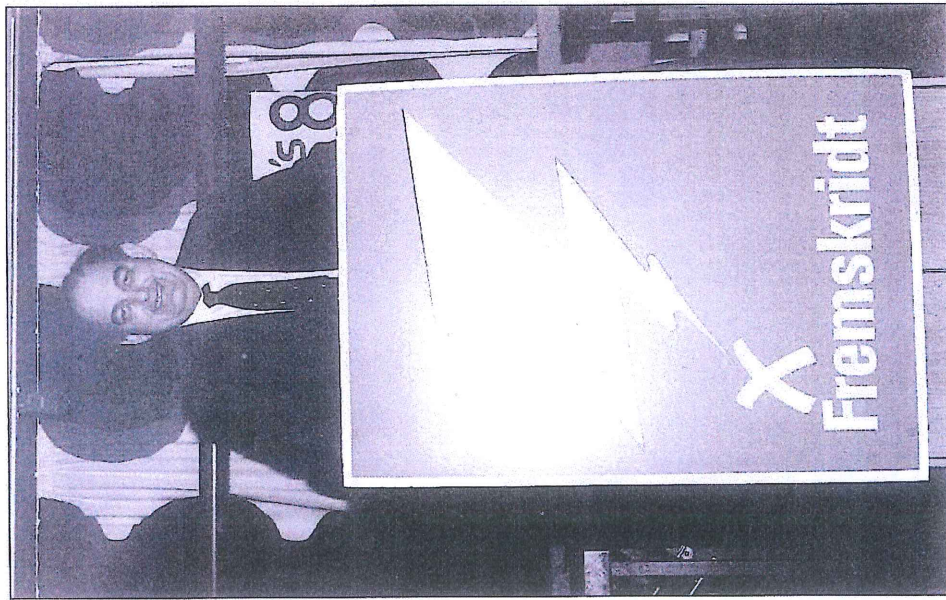
u-hjelpen og statens stadig voksende ansvarsbyrde for den enkelte på bekostning av individets frihet. Dessuten hadde det blitt synliggjort at borgerlige partier ved regjeringsmakten ikke representerte noen endret kurs i forhold til et Arbeiderpartistyre. På mange områder var det derimot tvert om. Det var blant annet Bortenregjeringen som innførte moms. Mange velgere orienterte seg bort fra sine tradisjonelle partier, og fant et nytt rett i ALP.

EF-STRID OG MOGENS GLISTRUP

I tillegg må nevnes, at mange på elektoratplanet, var lei av seriøse politikere, som trodde de var så mye bedre enn alle andre. Her kom, for mange, Lange med sin ukonvensjonelle og uhyøydlike stil inn som en modererende kraft. Når han på direktesending under parlamentsdebatten i 1973 drakk egglikør, steg populariteten til uante høyder. En flaske egglikør ble nå døpt en "halv eller hel Lange", allertersom! Statsviteren Tor Bjørklund skriver: "Anders Lange tilførte det politiske liv - i likhet med Glistrup - det bevisste klovneri og bajaseri." Og det var det mange velgere ville ha, de ville bort fra det trauste, kjedelige politiske taktikkeriet, man ønsket en som kunne si fra, uten å ta smålige hensyn og forbehold. Vi må huske på at autoritetene på denne tiden hadde mistet sin makt eller var i full gang med å gjøre det - jamfør blant annet 1968-opprøret. Lange maktet å symbolisere mye av denne opprørsstrangen.

I forlengelsen av dette var også EF-striden med på å bane vei for ALP, ikke direkte, men indirekte, ved at mange velgere var lei det etablerte politiske miljø, og den småligheten og kranjingen om inngenting, som de mente å finne der. Statsviter Tor Bjørklund fremhevet at EF-kampen "hadde brutt opp partiloyaliteter og gjort velgermassen mer bevegelig." Det var med på å gjøre ALP's fremvekst mulig. Valgforsker Henry Valen hevder det samme: "Partidannelsen hadde ingen direkte sammenheng med EF-striden. Men når denne populistiske protestbevegelsen lyktes å få forfeste, var det dels fordi titusener av velgere var blitt politisk hjemløse under denne striden." Velgere var på vandring. Lange maktet å fange stemningen i opinionionen og kanalisere den på en mesterlig måte. ALP, uten noen EF-fortid, ble et alternativ for frustrerte velgere.

Glistrup og hans bevegelse var også en sentral medvirkende årsak til fremveksten av ALP, og for at partiets budskap slo igjennom i Norge. Tor Bjørklund sier det så sterkt "at uten Glistrup intet ALP i Norge." I alle fall, det er helt klart at Glistrup fungerte som en inspirasjonskilde for Lange og hans menn. I et intervju tillot derfor Lange seg å uttale følgende: " - Visst er det litt bittert at de tanker jeg har tenkt og frembåret hele mitt liv måtte til Danmark for de vakte bred oppslutning i Norge. Det er ikke til å komme forbi at det er Glistrup som har startet det hele hos oss også."

Mogens Glistrup og hans danske Fremskridtsparti var en viktig inspirasjonskilde for Anders Lange. Glistrup støttet også ALP aktivt under valgkampen i 1973.

NOE NYTT I NORSK POLITIKK

For første gang etter krigen var et parti til høyre for Høyre blitt representert på Stortinget. Og ALP skulle bli en levedyktig aktør, og ikke et øyeblikks protest, slik mange spådde, og som nok mange trekk tydet på. Partiet betød et brudd med den rådende konsensus på helt sentrale områder, blant annet når det gjaldt skattepolitikk og sosialpolitikk.

Velferdsstaten ble ikke lenger av alle sett på som en effektiv problemløser. Andre verdier trengte seg på som et resultat av utviklingen etter krigen. Folk hadde alt. Det oppsto nye behov som måtte dek-

kes. Individet måtte prioriteres. Enkeltemennesket måtte få utviklingsmuligheter. Ideologiske tanker med et liberalistisk tilsnitt begynte å vinne terreng. De første rega til den høyrebølgen som skulle ri over landet på slutten av 1970 og begynnelsen av 1980-tallet var synliggjort. I videre forstand var inntøget til ALP en aggressiv protest mot det etablerte politiske miljø og den inkompetanse som det ble hevdet var å finne der. ALP makret å fange stemningen i tiden, benytte seg av den, og sikret seg slik politisk gevinst.

DEL 2

KONSOLIDERINGSTID

CARL I. HAGEN

Carl Ivar Hagen ble født i Oslo den 6. mai 1944. Han vokste opp i en typisk norsk kjernefamilie, og hadde en trygg og harmonisk barndom. Etter å ha fullført gymnasen, og gjort seg ferdig med førstegangstjenesten, begynte han å studere i England. Først studerte han ved Sunderland Technical College, men grunnet dårlige faglige resultat besluttet han å skifte studieretning. Der nye oppholdsstedet ble kull- og skipsbygingsbyen Newcastle. Nå skulle det satses på en økonomisk-administrativ utdanning. I Newcastle trivdes han godt, og de faglige resultatene ble gode. Etter endt utdannelse begynte han å jobbe i sukkerselskapet Tate & Lyle. Etter kort tid, bare 25 år gammel, ble Hagen direktør i selskapet.

Hagen hadde ikke våren 1973, til tross for at han i England aktivt hadde deltatt i studentpolitikk, og innehatt verv der, noen stor erfaring fra politisk arbeid.

Hagen hadde deltatt på Sagamøtet, og hadde der meldt seg inn i ALP. I likhet med mange andre sendte han et brev til ledelsen, hvor han tilbød seg aktivt å hjelpe til. I begynnelsen av mai ble han oppringt av Gjems-Onstad. Da samtalen er over, har Hagen for det første sagt seg villig til å stå på ALP's valgliste, for det andre har han godtatt at Anders Lange skal nomineres på førsteplass på ALP's liste i Oslo, og Gjems-Onstad på førsteplass i Akershus og annenplass i Oslo. Hagen sier seg villig til å delta aktivt i det videre partiarbeidet.

I tidlige ungdomsår hadde Hagen vært medlem av Unge Høyre, og han anså seg selv som Høyremann. Så hvorfor meldte han seg inn i ALP? Motivasjonen hadde, som for så mange andre, sin bakgrunn i en grunnleggende misnøye med den politiske utviklingen. Den tverrpolitiske enighet som rådet, følte han ikke noe særlig for. Der hadde jo vist seg, blant annet gjennom den politikk Bortenregjeringen førte, at det ikke spilte noen rolle hvem som satt med regeringsmakten. Protestelementer var sentralt. Den kursen som var satt, måtte man forsøke å endre.

STRID I LEDELSEN

Hagen ble i løpet av våren 1973 nominert på tredje plass på Oslo-listen, og ble på en noe ukonvensjonell måte utnevnt til generalsekretær. Men ganske tidlig etter sin inntreden i det øverste partisjikt kom han i et konfliktfylt forhold til Lange. Av virkelig alvorlig karakter ble konflikten først etter valget. Det striden sto om, var hvilken organisatorisk plattform ALP skulle ha. Hagen og Almås - av yrke advokat og agronom - ønsket et parti med en tradisjonell organisatorisk struktur med vedtekter og partiprogram. Lange, Gjems-Onstad og hundeguttenes motsatte seg dette. Det kom blant annet til uttrykk på Sagamøtet og et møte den 27. april. På Sagamøtet uttalte Lange: "Og det partiet skal ikke innledes med svære kontorer, og ansatte kontordamer og konsorsjer til 50 000 - 60 000 og generalsekretær til 120 000 og bil og det hele. Det skal være dere som arbeider. Dere skal trykke opp selv. Se å finn det ut selv. Hvis det er en folkebevegelse."

Kampen om dette linjevalget skulle føre til personkonflikter og maktkamp.

DET FØRSTE LANDSMØTET

Til å begynne med kunne det virke som om Hagen vant gehør for sine synspunkter ute i partiorganisasjonen, for på det første landsmøtet på Hjelmland i Rogaland våren 1974, ble det vedtatt at partiet skulle ha vedtekter, til tross for Langes harde motstand og forsøk på trening i denne saken.

På Hjelmland ble det inngått en rekke kompromisser - blant annet ble Langes sterke kritiker Almås valgt til 1. viseformann. Dette i et forsøk på å skape ro innad. Men ro skulle det ikke bli.

Begge parter fortsatte å markedsføre sine synspunkter etter landsmøtet. På et styremøte den 2. mars påpekte Lange, ifølge protokollen: "Han (Anders Lange) understreket videre at ALP etter sin natur måtte bli et parti av individualist, hvorav de fleste hadde ambisjoner i retning av en egen, personlig kanon. Han var derfor ikke forbauser over at det måtte oppstå strid her og der innen partiet, og at det derfor til tider kunne være vanskelig både å lede og holde sammen. Han understreket imidlertid at disse individualistiske mennesker kanskje på mange måter var partiets verdifulleste aktivum, i alle fall at det ikke var noen organisasjonsoppgave å rekke enkeltmenneskenes virkestrang og pågangsmot."

Lange ville ha en kursendring. For han fremsto vedtektskravet fra Hjelmland som en lire gunstig utvikling.

MER URO - OG HAGEN MELDER SEG UT

I et intervju med VG den 11. juni 1974 kritiserte Almås sin formann, og sa at han manglet samarbeids- og lederevnet. Debatten kom til å gå for åpen scene i riksdekkende media.

På et styremøte den 29. og 30. juni falt avgjørelsen. Almås ble tvunget til å trekke seg. Lange hadde vunnet. Det betydde at Lange fortsatt skulle være den ledende, vedtektene skulle ikke utbedres, et partiprogram skulle ikke lages, det var fritt frem for individuelle utspill etter innfallsmetoden.

Styremøtet resulterte i at medlemmer meldte seg ut av ALP i protest mot det som skjedde, deriblant Almås og Hagen, som de to mest fremtredende. Hagen var altså ikke sommeren 1974 lenger medlem av det partiet han, på siikt, skulle fremstå som den fremste tjener av. Lange hadde den hele og fulle kontroll, og han kunne nå styre utviklingen i akkurat den retning han ønsket.

REFORMPARTIET DANNES

Kristoffer Almås var frustrert og fornærmet over den måten han ble behandlet på. Med det som bakgrunn så ville han forsøke å stifte et parti som konkurrent til ALP. Han lyktes. Reformpartiet ble dannet på sensommeren, men det ble aldri offentlig registrert, og det fikk aldri mer enn noen få hundre medlemmer. I politisk innhold lå det tett opp til ALP, men håpet var at det skulle få en tradisjonell organisatorisk plattform. Hagen var medlem i Reformpartiet, men deltok ikke særlig aktivt på noe plan.

ANDERS LANGES BORTGANG

I oktober 1974 døde plutselig Anders Lange etter et kort sykehusopphold. Formannen - med den særegne karismaen og de spesielle taleevnene - er gått bort. Mange var det som spådde, at ALP nå ikke ville overleve, at selve partiet gikk bort med Lange. Det skulle likevel ikke gå slik. Det viste valg på 1980 og 1990-tallet til fulle.

Langes bortgang åpnet muligheten for Carl I. Hagen. Hagen overtok sin motstanders plass, til tross for at han ikke lenger var medlem av ALP. For de valgtekniske regler gjorde at Hagen som tredjemann på listen for Oslo, kunne bli uavhengig stortingsrepresentant. Reformpartiet hadde fått et stortingsmandat, selv om det ikke kunne markeres offisielt i nasjonalforsamlingen. ALP hadde fått redusert sin stortingsgruppe fra fire til tre.

GIENFORENING

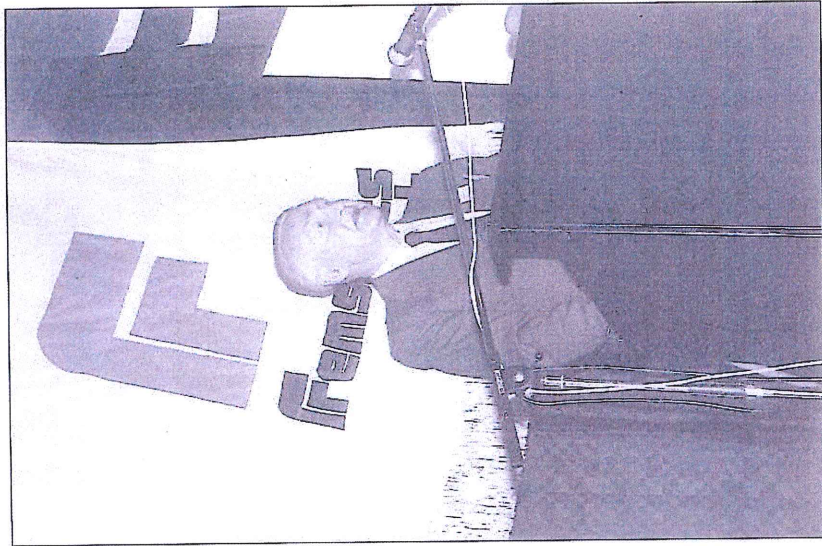
I løpet av høsten 1974 ble det tatt initiativ til å få til en sammenslutning mellom ALP og Reformpartiet. Arve Lønnum - lege fra Trøndelag og venn av Lange - hadde overtatt som formann på landsmøtet våren 1975, og han ønsket Hagen tilbake. Det hadde sin bakgrunn i to årsaker. For det første ønsket han en komplett stortingsgruppe. For det andre så han i Hagen et stort politisk utviklingspotensiale. I et brev slo han enkelt fast: "Vi er derimot interessert i å få Hagen tilbake."

Hagen deltok aktivt i samlingsbestrebelsene, og samarbeidet med Lønnum for at de skulle lykkes. Sentrale personer i både ALP og Reformpartiet, blant annet henholdsvis Slettebø og Almås, kjempet mot en sammenslutning. Men motstanderne lyktes ikke. De led nederlag. I mai 1975 gikk Reformpartiet - i praksis - inn i ALP, og partiet fikk igjen en stortingsgruppe på fire.

HAGEN VINNER FREM

Hagen er kommet tilbake, men posisjonen er - naturlig nok - ikke særlig solid, men bare i løpet av noen år skulle den bli sterk. Hva var det som endret situasjonen?

Hagen kjører videre på den kursen han hadde lagt seg på mens Lange levde, og med Lange borte var det meste av motstanden forsvunnet. Veien lå åpen for Hagen. Gjennom et nært samarbeid med Lønnum får Hagen gjennomslag for sine synspunkter. ALP får gradvis en tradisjonell struktur og form. Vedtektene utbedres. I 1976 og 1977 fikk man henholdsvis et prinsipp-program og et handlingsprogram. Det var de første ordinære program siden stiftelsen. Tidligere hadde bare to plakater herende «Vi er lei av» og «VI VIL» utgjort den programmessige plattform.

Arve Lønnum ble valgt til formann på landsmøtet i 1975, og innehadde vervet til 1978.

NAVNESKIFTET

På det ekstraordinære landsmøtet i januar 1977 skifter ALP navn til Fremskrittspartiet. En stor del av arven etter Anders Lange ble med det lagt bort. Den som mer enn noen annen hadde kjempet for denne endringen var Carl I. Hagen, og i kampens slutfase var det stor enighet om det linjevalget som ble tatt.

Fremskrittspartiet erstatter problemfritt det gamle navnet, og gled naturlig inn i den politiske dagligtale.

Hagen hadde vunnet frem. Fremskrittspartiet tar form som et parti i tradisjonell forstand. Men Hagen ønsket også noe mer. Han ønsket makten i partiet, han ville bli formann, slik at han kunne bygge opp Fremskrittspartiet til å bli en maktfaktor i norsk politikk.

Begge mål skulle bli nådd.

FORMANNSKIFTET

I februar 1978 ble Carl I. Hagen valgt til formann. Tatt i betraktning hans turbulente fortid, var det en prestasjon i seg selv. Men Hagen visste hva som måtte gjøres for å nå dit han ville - og han var villig til å gjøre det som var nødvendig: Hagens motstandere forlot partiet frivillig eller de ble presset ut.

Erik Gjems-Onstad og hundeguttene var noen av de som ble tvunget til å forlate partiet. At Hagens motstandere forlot partiet, var en forutsetning for at han selv kunne få gjennomslag for sine ideer - og i videre forstand bli formann. Det var et parti i alvorlige vanskeligheter Hagen ble formann i. Økonomien var slett. Moralene var på et bunn-nivå. Organisasjonen fungerte ikke i det hele tatt. Ikke hadde man lenger en politisk base hvor man rikspolitisk sett kunne formidle sin politikk fra. Hagen stod med dette som utgangspunkt overfor en rekke utfordringer som han måtte finne svar på om partiet skulle kunne ha en fremtid. Det overordnede målet var igjen å prøve og gjøre Fremskrittspartiet til et stortingsparti.

På landsmøtet i 1978 ble Carl I. Hagen valgt til formann. Han hadde inntatt det vervet som skulle gjøre ham til en kjent og fryktet politiker.

TILBAKEGANG

Ved valgene i 1975 og 1977 gikk ALP tilbake, og ved det siste valget mistet det alle sine representanter på Stortinget, og oppnådde bare 1,9 prosent av stemmene. Hva hadde skjedd? Hvorfor gikk ALP tilbake?

En rekke faktorer gjorde seg gjeldende.

Det kan ikke herske tvil om at de intense stridigheter, Langes borgang og en svak organisasjon medførte velgerflukt. Mange velgere var nok også skuffet over mangelen på konkrete politiske resultater. I tillegg var i 1977 den økonomiske situasjonen ugunstig. De så mye omtalte kleppepakken ga rom for skattelette til mange mennesker som gjennom år hadde vært skatterøtt, har det blitt hevdet.

Statsmidler fløt, for å sitere historikeren Svein Dahl, "inn i folks lommebøker." Vi kan summere opp med å si, at de ytre betingelser var borte. Mangelen på en karismatisk leder forsterket effekten.

Lønnum hadde ikke de samme evner som sin forgjenger og sin etterfølger.

Det synes rimelig å konkludere med at Fremskrittspartiet i perioden fra høsten 1973 til lokalvalget i 1979, var anonyme sett i en bred politisk kontekst, og at det hadde store problemer med å komme på offensiven. Innad var det stridigheter. Politikk og politiske linjevalg var ikke gjenstand for debatt. Hagen beretter i et brev til Lange: "Det vi (ALP), som sannsynligvis det eneste parti i noe land, ikke diskuterte var politikk, politiske prinsipper, politiske standpunkter, politiske utspill, politiske forslag eller politisk arbeid. Dette er nesten aldri blitt diskutert i vårt parti, i det du (Lange) og dine "fans" aksepterer at partiets politikk til enhver tid er det du mener i forskjellige saker."

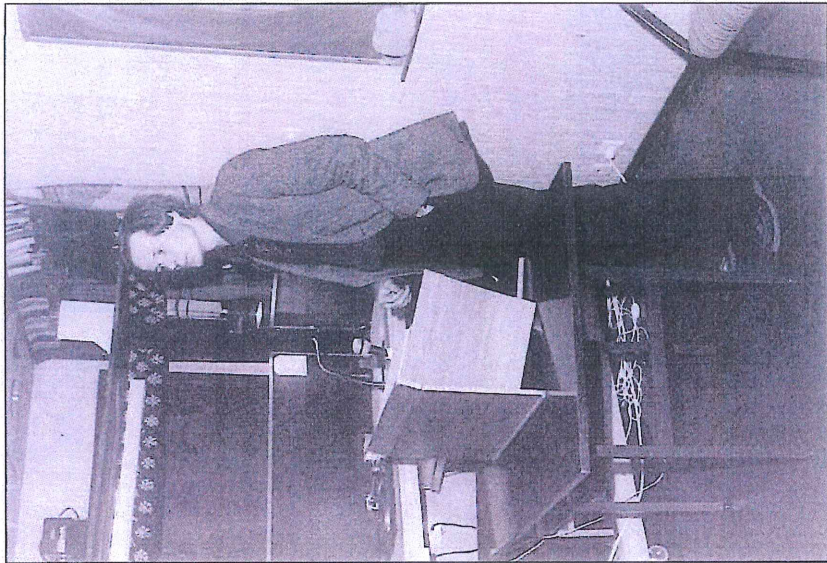
Storingsgruppen var ikke konstruktiv, og mange mente at den ved flere anledninger fremmet kulriøse forslag.

PÅ BANEN IGEN

Ved lokalvalget høsten 1979 kunne man merke at motgangen var i ferd med å avta. Fremskrittspartiet gikk frem, ikke mye, men nok til at optimismen igjen begynner å bre seg i den sentrale ledelse, og ute i lokallagene.

Carl I. Hagen er den som har æren. Gjennom TV-opptredener hadde han med sin karisma og direkte tale lokket velgere til partiet. Med en ungdommelig leder er Fremskrittspartiets politikk for første gang blitt presentert på en fordelaktig måte for det norske folk. Lokalvalget ga grunnlaget for den rikskjendingsstatus Hagen skulle oppnå.

I et partihistorisk perspektiv er oppslutningen på 2,5 prosent ikke særlig sterk, men dengang var det en seier, en seier som ga tro på stortingsrepresentasjon ved valget to år senere.

Peer N. Myhre var arkitekten bak dannelsen av Fremskrittspartiets Ungdomsorganisasjon i 1978. Han kom senere til å spille en sentral rolle i Fremskrittspartiet.

DEL 3

EN MAKTFAKTOR I NORSK POLITIKK OG INN PÅ STORTINGET IGJEN

Stortingsvalget i 1981 resulterte i at Fremskrittspartiet igjen ble et stortingsparti. Det oppnådde 4,5 prosent, og fikk fire representanter innvalgt, deriblant Carl I. Hagen fra Oslo.

Hagen hadde nådd sitt mål, og valgnatten i september var det en glad formann som forkynte at Fremskrittspartiet hadde en fremtid i norsk politikk. For ham personlig var resultatet en stor personlig triumf. Han hadde støvreparten av æren for at det gikk som det gikk. Det visste han, og det visste andre med kjennskap til det politiske miljø.

Høyrebølgen hadde nådd sitt høydepunkt. Enkeltmennesket ble satt i sentrum. Stadlige monopoler ble opphevet, deriblant NRK-monopoler. Vi fikk mangfold i etaten. Velferdssøkningen og velferdsstaten hadde møtt seg selv i døren. Sosialdemokratiet møtte motbør. Vi fikk et åpnere samfunn, ble det sagt. Lukningsvedtektene ble endret.

Fridtjof Frank Gundersen innebadde førsteplassen på Fremskrittspartiets liste i Åkershus i 1981, og ble innvalgt på Stortinget, men var ikke medlem av Fremskrittspartiet.

Med Willochregjeringens inntog skjedde store samfunnsmessige endringer. Det er historikere og statsvitere enige om. Likevel, Fremskrittspartiet var ikke fornøyd med regjeringen, spesielt ikke etter at den våren 1983 ble en borgerlig koalisjonsregjering. Til tross for det, så er det ikke for strekt sagt å si, at aldri etter krigen har en regjering ført en politikk som lå så nær Fremskrittspartiets som det Willochregjeringen gjorde. Visst kunne Fremskrittspartiet tenkt seg å ha ført en mer aggressiv linje på mange områder, men det fortjener likevel ikke hovedinntrykket.

NEDGANG - MEN LIKEVEL I MAKTPOSISJON

Lokalvalget i 1983 gav et godt resultat for Fremskrittspartiet. Det ga grunn til optimisme. Det ble tatt opp lån i millionklassen foran stortingsvalget i 1985, og det erklærte mål var 15 stortingsrepresentanter. Låncopptakene ga ikke flere representanter. Valget ble et tilbakeslag. Man mistet to representanter, og fikk bare 3,7 prosent av stemmene. I tillegg hadde partiet en gjeld på nærmere to millioner kroner. En gjeld det skulle ta nesten fire år å slette.

Alt var likevel ikke bare dystert. For det totale valgresultatet hadde gitt Fremskrittspartiet en maktposisjon, som på sikt skulle danne grunnlaget for fremgang.

I VIPPEPOSISJON

Gjennom flere år hadde Hagen prøvd og fått Fremskrittspartiet akseptert som en del av den borgerlige blokk, men forsøkene førte ikke frem. Etter valget i 1985 fant Willoch det betimelig å si, ifølge VG: "I Partileder-runden i natt avviste statsminister Kåre Willoch enhver tilnærming fra Carl I. Hagen og sa at hans parti ikke ville bli tatt hensyn til."

Senterpartiets Johan J. Jakobsen formulerte seg slik: "- Frp er ikke en del av vårt parlamentariske grunnlag. Vi blir en mindretallsregjering. Frp er ikke mye et opposisjonsparti for oss som Arbeiderpartiet og Sosialistiks Venstreparti. Men Fremskrittspartiet skulle gjennom hele den borgerlige regjeringstiden fastholde, at de var en del av dens parlamentariske grunnlag."

Under valgkampen hadde Fremskrittspartiet avgitt en regjeringsgaranti, der hovedinnholdet var at man foretrakk en borgerlig regjering fremfor en Brundtlandregjering.

Willochregjeringen la den til grunn, og fortsatte sitt virke. I praksis hadde regjeringen med denne manøveren lagt sin skjebne i Fremskrittspartiets hender, og akseptert partiet som en del av sitt parlamentariske grunnlag.

Valget ga der resultat, at Fremskrittspartiet kom i vippeposisjon. Carl I. Hagen og Bjørn Eiding Ytterhorn hadde en makbase ehvert parti kunne ha grunn til å misunne dem.

Willoch erkjenner i memoarboken "Statsminister": "Fremskrittspartiet var halvert i allmessig styrke, og hadde samtidig fått en dramatisk økt politisk betydning, fordi verken den borgerlige regjeringskoalisjonen eller de sosialistiske partier (...) hadde fått flertall."

AGGRESSIV TONE

Regjeringen hadde kommet i en vanskelig situasjon, i alle fall tatt i betraktning den holdning den selv inntok. Hagen var lei av de stadige avvísningene. I et memo etter valget skrev han: "En forsiktig holdning i Stortinget må erstattes av en pågående og offensiv holdning med maksimal utnyttelse av vår vippeposisjon både når det gjelder å skape spenning og oppmerksomhet." Landsstyret kunngjorde at vippeposisjonen skulle utnyttes "maksimalt når det gjelder å få gjennomslag for å skape tillit til partiets prinsipielle politikk." Den parlamentariske situasjonen var uavklart. Fremskrittspartiet på den ene siden og regjeringen og regjeringspartiene på den andre hadde ikke kommet til noen avklaring som skulle gi handlingstrom og oversikt. Der skapte et terreng som ikke alltid stemte overens med kartet.

KABINETTSPØRSMÅL

Det ble tilkjennegitt allerede under trontaledebatten i oktober, og forholdene skulle ikke bedre seg etter hvert som månedene gikk. Regjeringspartiene gjorde hva de kunne for å orientere seg mest mulig bort fra Fremskrittspartiet. Dette hadde sin bakgrunn i både velgermessige, ideologiske og realpolitiske forhold.

Den 10. desember kom problemene til syne for alvor. Statsminister Willoch stilte kabinettsspørsmål, fordi han ikke fikk gjennomslag for sitt forslag om omfordeling av tippemidlene. I denne saken valgte Fremskrittspartiet å bøye av. Konklusjonen på landsstyremøtet den 9. desember var enydig: Tippetaken var ikke noe å lage regjeringskrise på. Der reddet regjeringen, men saken viste at det var hos Fremskrittspartiet Willochregjeringen måtte hente støtte når den var i vanskeligheter.

I det hele tatt var det underlig at det ble stilt kabinettsspørsmål i denne bagatellmessige saken. Kanskje var det slik, at statsministeren ønsket å markere seg, vise at her går grensen? Fremskrittspartiet valgte å ikke bryte sin regjeringsgaranti, men bare én ukes tid senere lukket det igjen regjeringskrise. Når var det budsjettet det dreide seg om.

BUDSJETTFORLIK

Det ble inngått budsjettforlik mellom regjeringspartiene og Fremskrittspartiet. Regjeringen var redd, men det stod klart for enhver at den politiske hverdagen brutalt hadde innhentet den. Regjeringen og regjeringspartiene fikk problemer med å skille mellom liv og lære. Særlig glade for det forliket som ble inngått var ikke sentrale personer i Høyre, Senterpartiet og Kristelig Folkeparti. Den avvísningen de hadde møtt Fremskrittspartiet med, kom i et noe underlig lys.

I Fremskrittspartiet var man fornøyd. En annen holdning til Fremskrittspartiet i en tung enkeltsak var inngått. Noen seier i realpolitisk forstand kan vi likevel ikke snakke om - til tross for at bevilgningene til politietaten og visse sosialpolitiske formål økte noe, men symbolsk var det som skjedde viktig.

Hvis en annen holdning til Fremskrittspartiet ikke hadde kommet frem, ville partiet vært villig til å felle regjeringen. På et ekstraordinært landsstyremøte den 9. desember, altså noen dager forut for forliket, ble følgende vedtak fattet: "Derfor forhandlinger om forlik ikke fører frem og dersom regjeringen ikke anerkjenner Fremskrittspartiet som en forhandlingspartner og del av sitt parlamentar-

ke grunnlag, vil regjeringen selv måtte ta ansvaret for ikke å få flertall for sin salderingsproposisjon."

På det samme møtet formulerte Peter N. Myhr seg slik: "Frp ville komme i en håpøls situasjon hvis vi bøyde av i hver eneste situasjon. I så fall ville vi skape et inntrykk av at det ikke var noe vits i å stemme Frp." De aller fleste så saken på samme måte som Myhr, noe som jo kom til syne gjennom vedtakene som ble fattet. Strategien var klar, og den viste seg å bli vellykket.

Enda en gang ble det synliggjort at Fremskrittspartiet var en del av regjeringens parlamentariske grunnlag. Alle så hvor regjeringen måtte hente støtte i krisesituasjoner.

Mange var det som, rundt juletid, spådde at samarbeidet ikke ville vedvare. De skulle få rett.

WILLOCHREGJERINGEN GÅR

I slutten av april 1986 stilte - grunnnet den økonomiske situasjonen - statsminister Willoch på nytt et kabinettsspørsmål. Han mente blant annet at det ville være nødvendig å øke bensinavgiften.

Fremskrittspartiet var kommet i et dilemma. Partiet hadde garantert for regjeringen, men samtidig hadde det klart sagt fra om at det var imot å øke avgiftene, og i valgkampen hadde bensinavgiften vært nevnt spesielt.

Carl I. Hagen prøvde ved flere anledninger å komme i forhandlinger med regjeringen, men den ville ikke inngi seg på noe slikt. Der kunne se ut som om regjeringspartiene ikke ville ha noe mer forpliktende samarbeid med Fremskrittspartiet - smertegrensen hadde blitt nådd ved budsjettforliket. Noen dialog ble ikke inngått, forhandlinger ikke ført. Det hele endte ut i at Fremskrittspartiet, sammen med Arbeiderpartiet og SV, stemte imot regjeringens forslag til løsning. Willochregjeringen gikk av. Arbeiderpartiet overtok regjeringsmakten. Gro-epoken i norsk politikk startet.

Av representanter fra Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet ble Fremskrittspartiet angrepet for å ha brutt regjeringsgarantien, og for å ha gitt landet en sosialistisk regjering. Hagen besvarte angrepene med å si, at regjeringen kunne vært reddet hvis den hadde ført en annen strategi, og ikke forsøkt å øke avgiftene. Det mener han ville vært mulig. Mange var det da også som mente, at regjeringen kastet kortene, fordi den ikke lenger var styringsdyktig, at de interne forholdene var blitt for vanskelige.

Det ble synliggjort at samarbeidet fra budsjettforliket ikke ville fortsette. Fremskrittspartiet opphørte å være endel av regjeringens parlamentariske grunnlag. Hagen var den - til tross for at han hadde vært med på å imot regjeringen - som gikk seirende ut av kampen. Stortingsgruppen hadde da også full støtte i hele partiorganisasjonen for sin stemmegivning.

Når Fremskrittspartiet bestemte seg for å følge det handlingsmønsteret de gjorde, hadde det sammenheng med realpolitiske fakta, og selvfølgelig ikke noe ønske om å bringe Gro til makten. Stortingsgruppen kunngjorde da også umiddelbart etter Willochregjeringens avgang, at den ville "være på Gro-fakt fra første stund - såvel taktisk som direkte." I praksis kom dette til uttrykk ved at gruppen fremmet et mistillitsforslag mot Arbeiderpartiregjeringen i mai og et i oktober, men bare Fremskrittspartiet stemte for. Fremskrittspartiet prøvde også i en periode å få dannet en borgerlig fire-partiregjering, men det initiativet førte ikke frem.

EN NY BORGERLIG KOALISJONSREGJERING?

I Stortinget var det borgerlig flertall, men det var likevel en sosialistisk regjering. Dette skapte frustrasjon på borgerlig hold, spesielt i Høyre. Det ble sagt, at man igjen måtte ta over styringen. Visst var de politiske konjunkturerne ikke særlig lystige: Økonomiske problemer, en stigende arbeidsledighet, konkurser og tiltagende krise i det offentlige, men likevel: Arbeiderpartiregjeringen burde nå - ved inngangen til våren 1987 - snart få avløsning. Rolf Presthus, Høyres nylagte leder, var også lederen for de som ville gjenopprette regjeringkontorene.

I Høyre og Kristelig Folkeparti fantes det ikke motforestillinger, men annerledes var det i Senterpartiet. Partiet levde et greit liv i opposisjon, og ville ikke for enhver pris være med på å felle regjeringen. To krav ble satt for at partiet skulle kunne støtte et mistillitsforslag: Saken måtte være viktig, og ikke av generell art.

Det endte med at de tre tidligere regjeringspartiene ville prøve å felle regjeringen på jordbruksoppgjøret. Det meste lå til rette for et regjeringsskifte, men forslaget fikk ikke flertall. Fremskrittspartiet stemte imot, og berget med det Brundtlandregjeringen.

Hva var det som skjedde? Under regjeringsskiftene hadde ikke Fremskrittspartiet blitt tatt med på råd, partiets støtte ble tatt for gitt, det var en tabbe av regjeringsplanleggerne. Det resulterte i at forsøket ikke førte frem. Var det da så at Fremskrittspartiet foretrakk en sosialistisk regjering fremfor en borgerlig? Nei, slik kan stemmegivningen ikke tolkes, for da Høyre og Kristelig Folkeparti under behandlingen av det reviderte nasjonalbudsjettet fremmet et generelt mistillitsforslag stemte Fremskrittspartiet for det, mens det nå var Senterpartiets tur til å stemme imot.

Når Fremskrittspartiet ikke støttet mistillitsforslaget på jordbruksoppgjøret, så hadde det sin bakgrunn i realpolitiske og ideologiske faktorer. Partiet ville ikke være med på å øke bevilgningene til norsk jordbruk, og på den måten kanskje være med på å skape grobunn for økt skattepress. Ved å si nei håpet man å styrke partiet både på kort og lang sikt. Når det så støttet det generelle mistillitsforslaget, så viste partiet samtidig sin aggressive holdning overfor den sosialistiske regjering. Partiet fikk både i pose og sekk. Det var Fremskrittspartiet som vant denne politiske taurerkingen. Makt- og mediepoltikerne Carl I. Hagen styrte det meste på en fremragende måte. De taktiske disposisjoner fra hans side var gode. Hagen fikk ros fra alle hold. VG konkluderte slik: "Aldri hadde vi drømt om at den situasjonen skulle oppstå at Carl I. Hagen ville fremstå som representanten for den politiske fornuft og ansvarlighet. Men selv det har nå skjedd, takket være den uvirkelige farsen som i den senere tid har vært spilt på den politiske scene i regi av de tre tidligere regjeringspartier."

De tre tidligere regjeringspartiene, spesielt Høyre, hadde med sin operasjon tapt både prestisje og makten. Fremskrittspartiet hadde vunnet sin største politiske seier frem til da. Partiet ble ansvarliggjort og - i mange miljøer - sett på med fornyet respekt. Denne episoden markerte starten på det som skulle bli en storhetstid for Fremskrittspartiet.

TO GODE VALG

Valgene i 1987 og 1989 ble suksesser. Ved fylkestingsvalget i 1987 oppnådde man 12,3 prosent, og ved stortingsvalget to år senere ble resultatet 13,0 prosent.

Ved lokalvalget ble det fremgang i 439 av landets 448 kommuner, altså en tilbakegang i bare ni. Størst tilbakegang hadde Masfjorden i Hordaland med -2,9 prosent. Størkest stod Fremskrittspartiet langs kysten, fra og med svensegrensens til og med Hordaland. I Møre og Romsdal var posisjonen også solid. Et interessant trekk er at de aller fleste kommuner hadde mindre Frp-oppslutning enn landsgjennomsnittet. Dette skyldes at partiet står sterkest i folkerike kommuner. Svakest stod Fremskrittspartiet i enkelte kommuner i Sør-Norge og i store deler av Nord-Norge. Ved fylkestingsvalget fikk Ørskog i Møre og Romsdal størst oppslutning med 29,3 prosent, svakest var Snåsa i Nord-Trøndelag med 1,4 prosent.

Ved valget i 1989 gikk Fremskrittspartiet frem i samtlige fylker sammenliknet med 1985-valget. Størst var fremgangen i Vest-Agder, Aust-Agder og Vestfold med henholdsvis 13,9, 12,8 og 11,8 prosent. Minst fremgang hadde Sogn og Fjordane med 5,0, Finnmark med 5,2 og Nord-Trøndelag med 5,9 prosent. Verdt å merke seg er det også at andelen stemmer økte i samtlige kommuner. Størst var økningen i Våler i Akershus med 15,8 prosent.

Hvordan skal vi forklare fremgangen ved disse to valgene?

De må først og fremst tolkes som et uttrykk for en protest mot det samfunnet som over tid hadde fått utvikle seg. Mistilliten til politikerne og det politiske system økte i omfang på slutten av 1980-tallet. Mange av de ledende politikerne var ikke til å stole på, ble den dominerende holdningen hos mange velgere. Rent samfunnsmessig og økonomisk gikk det ikke så bra. Arbeidsledigheten steg og det var krise i det offentlige, blant annet innen helsevesenet. Det var denne trenden Fremskrittspartiet dro den største nytte av. I tillegg støttet mange mennesker opp om Fremskrittspartiets innvandringspolitikk. Mange velgere så ut til å begynne å tenke: Fremskrittspartiet har svarene de andre etablerte partiene ikke har. I tillegg må nevnes at Fremskrittspartiets organisasjon, selv om den ikke var ferdig utbygd i 1987 og 1989, var blitt så sterk, at den tilførte partiet en ny dimensjon hva gjaldt slagkraft.

MOTGANG

Knappt et år tid etter valget i 1989 kunne det konstateres at det innad i partiet var delte meninger i sentrale saker. Den positive stemningen som hadde rådet i høstmånedene etter valget skulle ikke vedvare.

Det ble sagt at det fantes tre fløyer i partiet: Den liberalistiske, den kristen-konservative og den populistiske. Noe helt korrekt bilde av forholdene gir ikke fløybegrepene, men de illustrerer noe av stemningen, og hva striden stod om.

Tor Mikkjel Wæra, Pål Adle Skjervengen, Ellen Wibe og Lars Erik Grønntun var noen av de som tilhørte den liberalistiske fløy. De var forkjempere for en økonomisk liberalisme, men etterhvert - etter påtrykk fra FpU - ble også verdiliberalismen satt i sentrum. Livsutfoldelse for enkeltindividet måtte prioriteres. FpU gjorde Axel Sandemose ord til sine: "Den sikreste vei fram mot å få leve slik som vi ønsker, er at vi innrømmer andre samme rett."

Liberalistene gikk blant annet inn for å oppheve statskirkeordningen, den kristne formålsparagrafen i skolen, verneplikten, samt for å føre en mer åpen innvandringspolitikk.

De som ble omtalt som populistiske og kristen-konservative var sterke skeptiske til mange av de nye

tanker liberalistene berre frem. John Abvheim og Jan Simonsen ville legge seg på en annen linje. De var blant annet redd for at liberalistene var for teoretiske, og at deres tanker ville skade partiet. Simonsen, Abvheim, Gundersen, Kleppe og Hagen kunne ikke akseptere "ultraliberalistenes" syn på blant annet statskirkeordningen, verneplikten og innvandringspolitikken.

Kampen om hvilken linje partiet skulle ligge på var hard, men gradvis måtte liberalistene gi tapt, og på landsmøtet på Bolkesjø i 1994 ble det klart at de hadde lidd nederlag. I løpet av kort tid meldte flere fremtredende liberalister seg ut av partiet, blant annet Wæra, Skjerveengen, Wibe, Gjørnntun. Stortingsgruppen ble også redusert fra ti til seks, og FpU oppløste seg selv i protest mot moderpartiet, men ungdomsorganisasjonen ble umiddelbart opprettet igjen.

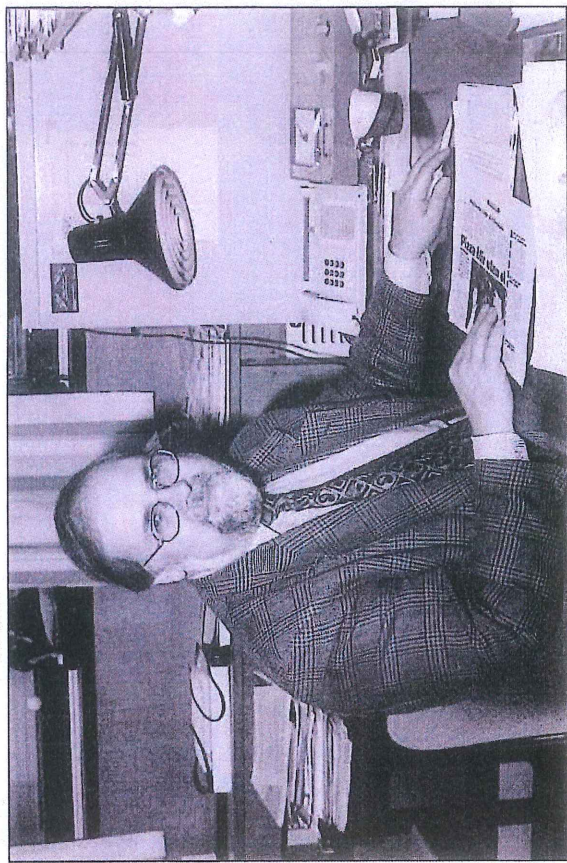

Pål Atle Skjerveengen ble ansett som et politisk vidunderbarn, og innehadde en rekke sentrale verv i Fremskrittspartiet. I 1994 meldte han seg ut som en følge av de interne stridighetene.

IKKE STEMNING FOR FRED

I løpet av årene fra 1990 til 1994 ble det forsøkt å skape ro i partiet, men forsøkene lyktes ikke. Stemningen var for ampere. Fremtredende tillitsvalgte sluttet å snakke med hverandre, og ikke bare det, de skjelt hverandre ut offentlig i media. Striden skapte mange uheldige ringvirkninger både innad og utad. I ettertid kan det virke som om den midlertidige avskallingen i partiet var en nødvendighet for å kunne foreta fremtidige valg som et samlet parti kunne stå bak. Stridighetene kan kanskje forklares med at partiet hadde blitt for stort for raskt, og at det av den grunn ikke klarte å konsolidere seg.

Carl I. Hagen var den som i sridens slutfase tok ledelsen, og som med sin inngripen gjorde en slutt på striden. Hagen kunne, mer enn noen andre, ha vært striden foruten, og han prøvde da også i noen hektiske kamper å skape ro intern.

Jan Simonsen var en sentral aktør i den striden som pågikk innad i Fremskrittspartiet på begynnelsen av 1990-tallet.

VEIEN TILBAKE

Valgene i 1991 og 1993 ble solide nederlag, og man så, våren 1994, heller ikke særlig optimistisk på valgene som ventet. Hagen sa, at man nok i årene som kom måtte forvente å være i "skyggenes dal". Men det skulle gå annerledes enn de fleste hadde trodd. Lokalvalget i 1995 gjorde igjen Fremskrittspartiet til det tredje største partiet. Ved stortingsvalget i 1997 oppnådde Fp 15,3 prosent og ble Norges andre største parti. En historisk prestasjon. Fremskrittspartiet var igjen en dominerende aktør i norsk politikk. Dessuten fikk man vist, at partiet kunne klare seg uten liberalistene, at partiet hadde en fremtid med den politikken som ble presentert. Å få slikt konstatert er viktig for et parti med ambisjoner.

I løpet av valgkampen i 1997 ble Fremskrittspartiet, gjennom at statsminister Jagland utnevnte partiet til sin hovedmotstander, ansvarliggjort på en måte som det tidligere i sin historie ikke hadde blitt. Der ga en presisje som hele partiet kunne sole seg i glansen i hvis det ville, og denne ansvarliggjøringen er også sentral når man skal forklare valgresultatet.

Etter valget fortsatte ansvarligjøringen, blant annet ved at Kjell Magne Bondevik, før han dannet sin sentrumsregjering, søkte råd hos Hagen, og spurte om hvordan han ville stille seg til en slik regjering. Hagen svarte at han var positiv, men at han ikke på noen måte ville stå som garantist. Uansett, Hagen var slik sett en av forutsetningene for at Bondevik kunne danne en sentrumsregjering.

Enhver kunne da også etter Bondeviks regjeringsdannelse konstatere at regjeringen var avhengig

1514

av Fremskrittspartiets støtte. Det kom til uttrykk ved flere anledninger, blant annet ble det inngått et «budsjettforlik» mellom regjeringspartiene og Fremskrittspartiet og Høyre. For andre gang hadde Kjell Magne Bondevik og Johan J. Jakobsen i regjeringssjøsjon blitt tvunget til å inngå et «budsjettforlik» med Fremskrittspartiet. Ingen liten prestasjon av sistnevnte parti. Med hjelp av Fremskrittspartiet fikk også pensjonistene 1000 kroner mer i måneden, samt fikk ordningen om kon-
tantsøtte flertall i Stortinget. Fremskrittspartiet hadde kommet i en posisjon som ga innflytelse.

Fremskrittspartiets vulghampåpning på Youngstorg i 1997. Eli Hagen og Anette Elseth - sentralsjefsmedlem i FpU - kan
kose seg med både god mat og gode meningsmålinger.

DEL 4

NOEN BETRAKTNINGER HVA ER OPPNÅDD?

Fremskrittspartiet har siden 1973 vært en betydelig faktor i norsk politikk. Partiet har kjempet aktivt for å skape gjennomslag for sitt syn og sin politikk. Det må kunne sies at innsatsen har gitt resultater.

Fremskrittspartiet har klart å etablere seg et domene i norsk politikk. Det gjelder både i skattepoli-
tikken, sosialpolitikken, kriminalpolitikken og i innvandringspolitikken.

I skattepolitikken har Fremskrittspartiet vært aggressiv. Partiet har fremmet mistillitsforslag og markert seg i skattepolitiske debatter. Ved to anledninger - våren 1986 og sommeren 1987 - har Fremskrittspartiet unnlært å bane vei for en borgerlig regjering grunnet sitt skattepolitiske ståsted.

Denne uttalelsen kom Carl I. Hagen med i Stortinget våren 1986, og den illustrerer hvilken holdning som gjorde seg gjeldende: "Det er en tragisk situasjon for landet at statsministeren (Willoch) setter sin regjeringssjøsjon inn på en sak som dreier seg om å øke bensinavgiften. Det er en situasjon som jeg tror veldig mange norske velgere vil ha vondt for å tro kan være sann, og ikke tart ut av evenyr, og særlig når det er en Høyre-statsminister som finner på å sette sin stilling inn på å få økt bensinav-
giften."

I sosialpolitiske og kriminalpolitiske debatter har partiet klart å markere seg. Det skyldes blant an-
net disse to årsakene:

For det første: Fremskrittspartiet har i sosialpolitikken stått for en annen kurs enn det øvrige poli-
tiske miljø. Det har aktivt kjempet for å bedre forholdene for eldre, syke og funksjonshemmede.

Åpenbare mangler ved velferdsstaten har blitt påpekt, og løsninger har blitt lansert - jamfør blant an-
net stykkprisindeansiering og privatisering. Det har gitt politisk gevinst.

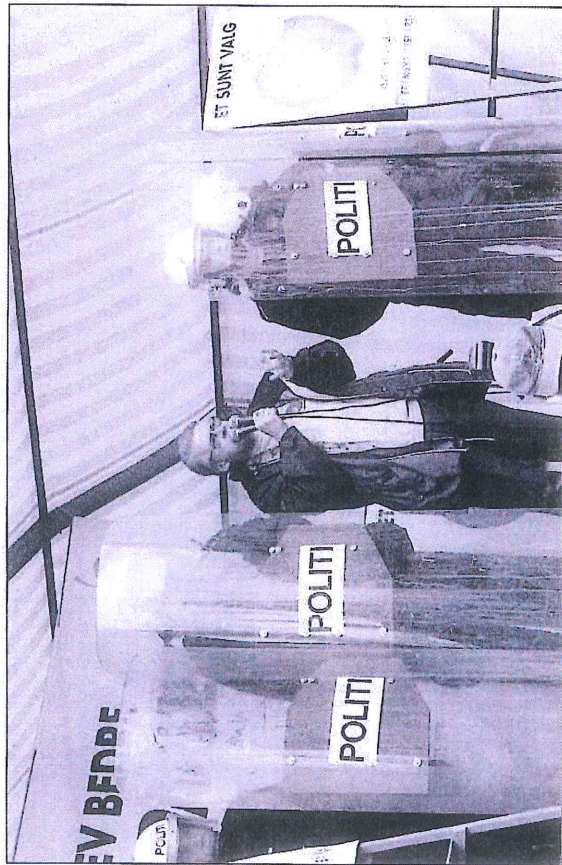
For det andre har Fremskrittspartiet i kriminalpolitikken vært klar der andre har vært unnvikende. Mange velgere har tenkt slik: Endelig noen som sier fra om at dette finner vi oss ikke i. For vi må ha in mente at kriminaliteten stadig har økt i omfang, både hva gjelder «mildere» og «grovere» for-
brytelse.

Innvandringspolitikken har blitt en sentral sak, og årsaken ligger selvfølgelig i samfunnsutvikling-
en. Innvandringspolitikken skaper engasjement, ja, til tider en svært betent stemning i mange grup-
per. Uansett, innvandringspolitikken er det først og fremst Fremskrittspartiet som har tjent på. For her har partiet en sak der det står i opposisjon til det øvrige politiske miljø - i alle fall formelt. Og for ethvert parti er en slik sak en gullgrube.

Fremskrittspartiet må kunne sies å ha hatt en direkte, men kanskje spesielt en indirekte innflytelse.

Dette har kommet til uttrykk ved en rekke anledninger. Flere konkrete enkeltsaker har i så måte, gjennom årenes løp, vært navngitt fra Hagen side som eksempler på hvilken aktiv rolle Fremskrittspartiet har spilt i kampen for det frie marked - saker som med iver lansertes allerede hos-

ten 1973, og som i 1998 - er gjennomført, blant annet: Omgjøringen av Televerket til aksjeselskap, en delvis opphevelse og oppmykning av konsesjonslovene, omgjøringen av prisdirektoratet til et Konkurransetilsyn, revisjonen av trykkesystemet og ikke minst, kanskje den fremste pionersaken, oppløsningen av NRK-monopolet. I tillegg må det tilføyes, at de fleste parti har overtatt mye av Fremskrittspartiets innvandringspolitikk.

Fremskrittspartiets politikk provoserer mange. Her må Carl I. Hagen ha politilbeskyttelse for å kunne framføre sitt budskap.

SLUTTORD

I et mer overordnet perspektiv har også store endringer skjedd i løpet av den tiden Fremskrittspartiet har vært aktivt i norsk politikk. Fremskrittspartiets fremgang har ved flere valg resultert i tilbakegang for både Arbeiderpartiet og Høyre.

Og det har selv klart og blitt ett av de store partiene i norsk politikk. Både på 1980 og 1990-tallet har da også Fremskrittspartiet kunnet legge skylden på konservatismen og sosialdemokratiet for alt det som er gått i samfunnet. Årsaken lå i at Arbeiderpartiet og Høyre - i kortere eller lengre perioder - hadde sittet med regeringsmakt, og de har derfor på den måten sammen måttet bære ansvaret for alt det som ikke var tilfredsstillende i samfunnet.

Et annet sentralt trekk, er at de to fremste partiene i høyrebølgen sammen brøt der politiske og ideologiske hegemoniet til sosialdemokratiet. Mangler ved velferdsstaten ble avslørt, og reduserte den legitimitet Arbeiderpartiet hadde hatt siden mellomkrigsperioden. Arbeiderpartiet opphørte i denne perioden - etter 1973 frem til 1998 - å være en massebevegelse. Den keynesianske konsensus kom i mis-kreditt. Milton Friedman og Auguste Hayek, liberalister og kritikere av Keynes, fikk i denne perioden sine nobelpriser i økonomi.

Fremskrittspartiet har gjennom sin deltagelse vært med på å gi norsk politikk liv og vitalitet. Til glede for noen, til ergrelse og irritasjon for andre, men slik er politikkens vesen. De siste årene har det blitt utviklet et samarbeid over partigrensene som, på sikt, kan være med på å gi rom for utradisjonelle koalisjoner. Spørsmålet vil være om Fremskrittspartiet vil være i stand til å utnytte den situasjonen som råder?

Noen mener det.

Andre ikke.

Mange løse tråder må i så fall knyttes sammen først, sier andre.

I alle fall så virker det nå som Fremskrittspartiet har styrke og slagkraft nok til å handle tradisjonelt og utradisjonelt på samme tid.

Og akkurat det er jo slett ingen dårlig egenskap for et parti med ambisjoner.

Frp's Lodve Solholm, Carl I. Hagen, Vidar Kleppe og Geir Mo har opplevd suksess de siste årene. Det store spørsmålet er: Hva vil fremtiden bringe?

Jan Martin Iversen, født 1968 i Kristiansund. Cand. Philol med hovedfag i politisk historie. Ansatt som lektor ved samisk videregående skole i Kautokeino. Hovedoppgave i historie med tittelen «Anders Langes Parti/Fremskrittspartiet 1973-1989». Forfatter av boken «Fra Anders Lange til Carl I. Hagen – 25 år med Fremskrittspartiet», utgitt på Millennium (N.W. DAMM & SØN).

HOVEDORGANISASJON
Postboks 8903 – Youngstorget
0028 OSLO
Tlf.: 23 13 54 00 – Fax: 23 13 54 01
E-post: frp@online.no – Web: www.frp.no